

Hőgye Lajos

Egyházi középületeink – kulturális örökségünk

Protestáns egyházi építészet Hajdúböszörményben

A Bocskai téri református templom

Ezúttal a cikkünk a hajdúk fővárosa két református és a baptista templomának bemutatására vállalkozik, tekintettel arra, hogy ezek az épületek bekerültek a „Hajdúböszörményi értéktár”-ba, mint épített örökség. A hajdúböszörményi polgár mindennapjaiban és szakrális idejében identitást adó, meghatározó szerepet kapnak a templomaink, az „ittthon vagyunk” megkülönböztető jelei.

Eredetileg római katolikus templomként a 13. század második felében épült, Szent Miklós tiszteletére. Így említi a pápai tizedjegyzék, s megnevezi Péter nevű papját is. A tatárjárás után 170-190 lakosú település volt „Bezermen”, Debrecen és Szoboszló mellett a térség jelentős gazdasági központja.

A település legősibb temploma a Bocskai tér hangulatos részén áll, mai egységes megjelenésében romantikus-neoromán stílusú, amelyet az 1880-1882 között alakítottak ki.

A támpillérekkel tagolt, keletelt, egyetlen térből álló nagyszabású hajóhoz négy karzatfeljáró csatlakozik.

A szerző fotói

Bejárati ajtajai a keleti végén, a karzatfeljárókban és a torony aljában nyílnak. A hajótornyokból és ívsorokból összeállított főpárkány és övpárkány díszíti.

A monumentális templom terveit Cziegler Győző készítette, a kivitelezést Koczka Géza építőmester végezte. A díszes fakazettás mennyezet Ulrich Ede, a berendezés Csepregi János mesterek munkája. Országh Sándor építette a három manuális orgonáját 1882-ben, melyet Angster József 1894-ben áthelyezett és 1921-ben javított.

A templomot a többi hajdúvároshoz hasonlóan a 15. században sarakbástyás erődfalal körítették, amelyet a gimnázium építései 1864-ben lebontottak, építőanyagát felhasználták. A körítőfal jelentős részét 2005-ben feltárták, a 2012-es térfelújítás során a körben futó falak helyét rekonstruálták azonban a falakhoz tartozó bástya rekonstrukciója elmaradt.

Néhány fontos adatot érdemes megjegyezni: a nyugati homlokzat előtti tornya a villámhárító hegyéig 58,5 méter magas, a templom falazatának hossza 39,5 méter, szélessége 15, falának magassága 13,5 méter, a tetőzet magassága 20 méter.

A tornyot a főpárkány fölött a kalotaszegi tornyokra emlékeztető hegyes csúcsos sisak zárja le, amely aranyozott kakasos végződést kapott. A toronytest alsó része tömör, zárt kiképzésű, kis, lőrészzerű ablakkal; a toronytest félmagasságában három irányban nyílnak a nagyobb méretű ablakok. E fölött két-két lőrészű ablak között mind a négy oldalon óra található.

A templom mennyezetére festett címerrel vonatkozóan a város jegyzőkönyvében 1791 június 13-án történt bejegyzésben ezt a határozatot olvashatjuk. „A templom mennyezetére nemes Böszörmény városa felséges Bocskay fejedelem által nemes hajdu városok szabadságaikról és jószágaikról adott legfelső donacionális levelen levő címer a jövődöbeli maradákoknak emlékeztetke kívánván megfestetni, determináltattott, hogy Tek. Főkapitány Úrnak e Magistrátus neve alatt irrattasson levél, hogy azon levél által a szoboszlói gyűlésre menő deputátus urak a specifiált donacionális levelet kapitány Úrtól köteles gondviselés és visszaszolgáltatás mellett elkérjék és Böszörménybe hozzák”.

A déli falazatban román stílusú maradványokat tártak fel, a kis templomot a középkorban többször bővíthették. Késő gótikus stílusban átépítették a 15. században, ekkor egységes csarnoktemplom jött létre. A szentélyt és az északi falat elbontva bővítették a hajót, a falak magasságát megemelték és új mérműves ablakokat alakítottak ki. (Ezen ablakot a 2005-ös renováláskor jelzésszerűen helyreállították.)

Sekrestye nem épült a templomhoz, a hajó déli és északi falát három-három támpillér erősítette. Ekkor a szentélye hálóboltozatos lehetett, a többi része síkmennyezetes. Új téglavakolatos magasabb lábazatot is kapott ekkor, fedélszéke zsindeyes volt, a bejárati kapuja a nyugati falban volt. A lakosság a 16. században már jelentős részben áttért a református hitre, s használták a későközépkori csarnoktemplomot, míg nem 1763-ban barokk tornyot építettek hozzá. Az 1790-re már leromlott állagú épületet ismét renoválni és nagybővíteni kellett. Ekkor az „új” tornyot és a nyugati zárófalat minden jel szerint elbontották és az újraképzett zárófalakat támpillérekkel támasztották meg. A hajó szentélyét még ekkor megtartották, de hálóboltozatát elbontották, a hajó és a szentély falkoronáját pedig ismét megemelték. Boltozat helyett kazettás kiosztású síkmennyezet készült, a hagyomány szerint a mai déli falon elhelyezett címeres tábla is ennek lehetett a része.

A csúcsíves ablaknyílásokból szélesebb és hosszabb ablakokat, valamint új ablakokat is kialakítottak. Ezen építkezés 1791 és 1794 között zajlott, de az új torony csak 1805-re készült el. Ekkor a torony háromszintes, sarkain lizénával díszített, második szintjén a hajó padlásterébe nyíló ajtóval, körablakkal és félköríves záródású ablakkal készült.

Földszintje csehüveg boltozatos volt, kökeretes kapuval; a templom egésze ekkor fehér meszelést kaphatott. A késő barokk torony „ellenére” továbbra is középkori jellege volt az épületnek. Nyugati széles karzatát kisméretű fél-

A szerző fotói

köríves ablakkal világították meg; hajójának északi fala elé is épült karzat.

1878-ban a presbitérium elhatározta, hogy ismét átépítik az ismét szűkössé vált és renoválásra szoruló templomot, amelyhez elsőként Sulyán Ferenc építész készített terveket, végül a tervpályázat kiírásán Cziegler Győző terve nyert. Az átépítést 1880-ban kezdték az átépítést; elbontották a gótikus szentélyt, a hajó falait meghosszabbították és megemelték, a lezárt hajóhoz egy bejárati előcsarnokot építettek. Elbontották a déli előcsarnokot, az északi lépcsőházat, a terükből nyíló bejárásokat elfalazták, átalakították a hajó ablakrendjét.

A tornyot felmagasították, megszüntetve egyúttal a késő barokk vakolatarchitektúráját.

Átépítették az új rendszer szerint a támpilléreket az új nyílásrendszerhez igazodva; a megemelt ívsoros párkánnyal lezárt homlokzatokra az új ablaknyílásokhoz, az ívsoros főpárkányhoz és a pillérekhez igazodó vakolat került. A hajó keleti és nyugati oldalára két-két új karzatfeljáró épült.

Három harangja van; az 1367 kg-osat Szlezák László öntötte 1938-ban, a 750 kg-os öntetett 1864-ben Littman Bélánál Pesten, a 389 kg-osat pedig a budapesti Harangművek készítette 1922-ben.

A templomot 1905-ben, 1969-ben és 2005-ben renoválták, ekkor falkutatás is történt, illetve külső falkutatási és feltárási munkálatokra is sor került Juan Cabello és Simon Anna vezetésével.

A Kálvin téri református templom

A város lakosságának és területének növekedése szükségessé tette, hogy a református egyház felépítse az akkori Külső téren – most Kálvin téren – második monumentális templomát. A Gerster Kálmán tervei szerint és Rösler

Richárd építész vállalkozó kivitelezésében készült késő eklektikus templom 1897-1898-ban épült észak-déli tengelyben, az északi homlokzat előtti tornyával együtt; az alapkövet e torony talpzatában helyezték el ünnepség keretében 1897 július 18-án. A torony a hajó magasságáig négyszögletes, azon felül oktagonális, magassága 47,7 méter. A rajta levő kakast 1921-ben aranyozták, a farkát ekkor toldották meg. A téglány alaprajzát templomhajó külső méretei: 24,5 x 44,5 méter; déli végén egyenes záródású, oldalain és a tornyán elől egy-egy bejárat. Boltozatos Rabitz-mennyezete díszesen festett, a szószék az orgona alatt helyezkedik el.

A három manuális késő eklektikus orgonáját Angster József építette 1898-ban, 1913-ban ugyancsak ő újította fel, 1980-ban pedig Bordács István modernizálta. Teljes felújítására 2015-ben került sor. 1788 ülőhely található a templomban; illetve három harang lakik a toronyban: az 1048 kg-osat Hönig Frigyes öntötte 1898-ban Aradon, a 689 és a 278 kg-os harangokat a budapesti Harangművek készítette 1922-ben. (A 24 mázsás, szintén 1922-ben készült nagyharangot a II. világháborúban rekvirálták.)

A felavatási ünnepséget 1899 november 19-én tartották.

A két templomhoz tartozó gyülekezet 1983-ig egy egyházközségben élt, ekkor önállósodtak.

A város Középkert nevű részében található még egy református imaház is, amelyet az 1950-es években alakítottak ki egy lakóházból, mellette fémállványzatú harangláb áll.

A baptista imaház

Hajdúböszörmény másik, országosan is jelentős protestáns gyülekezete a baptista egyházé.

Ezen legfiatalabb gyökerű egyház megjelenése a századvég szociális problémáira és a refor-

mátus egyház megmerevedett szervezeti rendjére vezethető vissza, tagjai is innen kerültek ki. 1887-ben még öt főből állt a gyülekezet, amelyet ekkor már Bársony András vezetett, bemelegítésük Derecskén történt. A kezdetben zaklatásokat is megélt gyülekezet létszáma 1894-ben már 98 tagot számlált; ekkor hívták meg prédikátornak Balogh Lajost, aki a hamburgi baptista akadémián tanult. Bársony András háza ma kicsinek bizonyult a gyülekezeti alkalmak lebonyolítására ezért a 1894-ben elhatározták, hogy imaházat fognak építeni. Bársony eladta a Gyöngyvirág utcai házát és telket vett a Bocskai térre néző Hajdúkerület utcában. A gyülekezet tagjai vállalták, hogy vagyunk tizedét az imaház építésére fogják adni. Az imaház alapkövét 1895. április 3-án tették le ünnepélyes keretek között. A kivitelezést Fenis Sándor és Mihalka Lajos nagyváradi baptista építőmesterek végezték, a padokat Tarsoly Gusztáv kisjenői asztalos készítette; az épület felavatása mindössze öt hónap múlva október 13-án történt.

Az épület teremtemplom késő eklektikus-neoklasszicista stílusú, belsejében fakarzat fut, orgonával és bemelegítő medencével is rendelkezik. Oldalához lelkészlak és keresztelőlátogatási kapu is csatlakozik, udvarán az élesdi testvér-gyülekezet emlékműve található 2008-ból.

A gyülekezet országos jelentőségű menházzal is rendelkezik Hajdúböszörményben, melyet 1910-ben építettek; valamint neves énekkart is működtet.

Hajdúböszörmény többi; görög katolikus, római katolikus és izraelita templomainak bemutatására a későbbi lapszámban keritünk sort; tekintettel arra, hogy ezen épületek is a „Hajdúböszörményi értéktár”-ba kerültek.